

OTA VA QIZ MUNOSABATLARINING O'ZBEK MENTALITETI DOIRASIDA IJTIMOIIY PSIXOLOGIK NAMOYON BO'LISHI MUAMMOLARI

Abdulhayev Abdulhaq Qudratjon o'g'li,

Oriental universiteti o'qituvchisi,

Yusupova Gulbahor

Oriental universiteti talabasi

Annotatsiya

Ushbu maqola ota va qiz munosabatlarining o'zbek mentaliteti doirasida ijtimoiy-psixologik namoyon bo'lishi muammolarini tahlil qiladi. O'zbek jamiyatida oilaviy qadriyatlar va an'anaviy rollar ushbu munosabatlarga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Tadqiqot otaning qiz hayotidagi o'rni, uning shaxsiyat shakllanishiga ta'siri hamda zamonaviy sharoitlarda yuzaga keladigan ziddiyatlarni ko'rib chiqadi. Maqolada ushbu munosabatlardagi uyg'unlikni ta'minlash va muammolarni hal etish bo'yicha tavsiyalar beriladi.

Kalit soʻzlar: Ota-qiz munosabatlari, O'zbek mentaliteti, Ijtimoiy psixologiya, Oilaviy qadriyatlar, Gender rollar, Shaxsiyat shakllanishi, Avlodlararo munosabatlar

Abstract

This article analyzes the problems of socio-psychological manifestation of father-daughter relationships within the framework of Uzbek mentality. In Uzbek society, family values and traditional roles significantly influence these relationships. The research examines the father's role in his daughter's life, his impact on her personality development, and the conflicts arising in modern

conditions. The article provides recommendations for ensuring harmony and resolving issues in these relationships.

Keywords: Father-daughter relationships, Uzbek mentality, Social psychology, Family values, Gender roles, Personality development, Intergenerational relations

Аннотация

Данная статья анализирует проблемы социально-психологического проявления отношений отца и дочери в рамках узбекского менталитета. В узбекском обществе семейные ценности и традиционные роли оказывают значительное влияние на эти отношения. Исследование рассматривает роль отца в жизни дочери, его влияние на формирование ее личности, а также конфликты, возникающие в современных условиях. В статье представлены рекомендации по обеспечению гармонии и разрешению проблем в этих отношениях.

Ключевые слова: Отношения отца и дочери, Узбекский менталитет, Социальная психология, Семейные ценности, Гендерные роли, Формирование личности, Межпоколенческие отношения

Kirish

Ota va qiz munosabatlari har qanday jamiyatda, xususan, o'zbek mentaliteti doirasida shaxs shakllanishi va ijtimoiy moslashuvining muhim omillaridan biri hisoblanadi. Bu munosabatlar qizning o'ziga bo'lgan ishonchi, ijtimoiy ko'nikmalari va kelajakdagi romantik aloqalarining sifatiga chuqur ta'sir ko'rsatadi [3]. Yangi O'zbekistonda ayollar mentalitetini rivojlantirishga, ularning ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy faolligini oshirishga qaratilgan e'tibor kuchayib borayotgan bir paytda [2], oiladagi, ayniqsa, ota-qiz o'rtasidagi aloqalarning ijtimoiy-psixologik jihatlarini tahlil qilish dolzarb ahamiyat kasb etadi. An'anaviy o'zbek tarbiyasida qizlarning fazilatlarini shakllantirish, ularga sabr-toqat, odob va mehnatsevarlikni singdirishga

alohida e'tibor qaratilgan bo'lsa-da [1], zamonaviy sharoitlarda bu munosabatlarning murakkabliklari va yangi muammolari yuzaga kelmoqda. O'zbekistonning 12 yillik kasb-hunar ta'limi tizimi qizlarning jamiyatda o'z o'rnini topishida muhim rol o'ynashini ta'kidlash bilan birga [1], ularning ruhiy va psixologik tayyorgarligi ham oiladagi munosabatlar orqali shakllanadi. Shu bois, ushbu dinamikaning chuqur o'rganilishi nafaqat oila institutini mustahkamlash, balki umumiy jamiyat taraqqiyoti uchun ham fundamental ahamiyatga ega.

Ushbu tadqiqotning maqsadi o'zbek mentaliteti doirasida ota va qiz munosabatlarining ijtimoiy-psixologik namoyon bo'lish xususiyatlarini, ularning rivojlanishidagi muammolarni va qizning shaxsiyatiga ta'sirini kompleks tahlil qilishdan iborat. Tadqiqot vazifalari quyidagilardan iborat: o'zbek oilasida ota-qiz munosabatlarining nazariy asoslari va an'anaviy jihatlarini o'rganish; ushbu munosabatlardagi ijtimoiy-psixologik muammolarni va ularning sabablarini aniqlash; muammolarning qizning shaxsiyatiga va ijtimoiy moslashuviga ta'sirini baholash; hamda ota-qiz munosabatlarini sog'lomlashtirish va mustahkamlash bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqish. Bu esa jamiyatda ayollarning o'z o'rnini topishiga va barkamol shaxs bo'lib kamol topishiga zamin yaratadi, shuningdek, kelajak avlodlarning ruhiy salomatligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Ota va qiz munosabatlarining ijtimoiy-psixologik jihatlarini zamonaviy psixologiyada muhim mavzu hisoblanadi. Ushbu munosabatlar qizning shaxsiy rivojlanishi, o'zini anglash, ijtimoiy ko'nikmalari va kelajakdagi romantik aloqalarining sifatiga chuqur ta'sir ko'rsatishi ilmiy adabiyotlarda e'tirof etilgan [3]. Bog'lanish nazariyasida onaning roli ko'proq o'rganilgan bo'lsa-da, otalarning qizlar hayotidagi o'zni yetarlicha tahlil etilmaganligi qayd etiladi [3]. Biroq, so'nggi tadqiqotlar otaning hissiy ishtiroki, doimiy qo'llab-quvvatlashi va faol jalb etilishi qizlarda xavfsiz bog'lanishni, mustahkam o'ziga ishonchni va mustaqillikni

shakllantirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatmoqda [3]. Ota-ona tarbiya uslublarining qizlarga ta'siri o'rganilib, otaning qiziga hurmati va unga erkinlik berishi qizning o'z qadrini anglashida muhim rol o'ynashi ta'kidlanadi.

O'zbek mentaliteti doirasida ota va qiz munosabatlari an'anaviy qadriyatlar va madaniy me'yorlar bilan chambarchas bog'liqdir. "QIZLAR TARBIYASI" maqolasida o'zbek madaniyatida qizlarni yoshligidan fazilatli qilib tarbiyalashga, ularga ma'naviyat, kamtarlik va ozodalikni singdirishga alohida e'tibor qaratilganligi qayd etiladi [1]. Allalar va ertaklar orqali mehnatsevarlik, sabr-toqat kabi fazilatlar singdirilgan, ichki xarakter ustuvorligi uqtirilgan [1]. Ayniqsa, 11-12 yoshli qizlarning kashtachilik san'atini o'rganishi ularda sabr-toqat, vazminlik, estetik did va ijodkorlikni rivojlantirgan [1]. Bu amaliyotlar qizlarning shaxsiyatini shakllantirishda muhim rol o'ynagan. Buvilarning o'rni beqiyos bo'lib, ular avloddan avlodga hurmat, mehnatsevarlik, halollik, kamtarlik va iffat kabi qadriyatlarni o'rgatganlar [1]. An'anaviy tarbiyada kelin o'zbek uyining timsoli sifatida ko'rilganligi sababli, qizlarga uy-ro'zg'or ishlarini boshqarish va yaxshi xulq-atvorning ahamiyati singdirilgan [1].

Yangi O'zbekiston sharoitida ayollar mentalitetini rivojlantirishga, ularning ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy faolligini oshirishga qaratilgan e'tibor kuchayib bormoqda. Raushana Kurbanbayevna Kurbaniyazovaning tadqiqotida bu borada keng ko'lamli tashabbuslar yoritilgan [2]. Jamiyatda ayollarning o'z o'rnini topishi, turli sohalarda o'zini namoyon etishi uchun sharoitlar yaratilayotgani, onalik, bolalik va oila institutini qo'llab-quvvatlashga urg'u berilayotgani qayd etilgan [2]. Muallif qizlarning ta'limi, mentaliteti va mustaqil fikrlashini rivojlantirishning ahamiyatini alohida ta'kidlab, jamiyatdagi islohotlar muvaffaqiyati mentalitetlarning rivojlanishi bilan bog'liqligini asoslaydi [2]. Mustaqillik yillaridan so'ng O'zbekistonda ayollarning boshqaruv, ishlab chiqarish, tadbirkorlik va ijtimoiy hayotdagi ulushi muntazam ravishda o'sib borgani ushbu o'zgarishlarning muhim ko'rsatkichidir [2].

Bu esa, an'anaviy ota-qiz munosabatlariga yangi talablar qo'yib, ularning dinamikasini o'zgartirmoqda.

Shu nuqtai nazardan, an'anaviy tarbiya me'yorlari va zamonaviy jamiyat talablari o'rtasidagi muvozanatni topish ota-qiz munosabatlarida yangi ijtimoiy-psixologik muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Bir tomondan, an'anaviy qadriyatlar qizlarga ma'lum cheklovlar va rollarni yuklashi mumkin, ikkinchi tomondan, zamonaviy jamiyat ayollardan faollik, mustaqillik va o'zini namoyon etishni talab qiladi [2]. Bu ikki yo'nalish o'rtasidagi ziddiyat otaning qiziga munosabatida tushunmovchiliklar, haddan tashqari himoyalash yoki yetarlicha qo'llab-quvvatlamaslik kabi muammolarga olib kelishi mumkin. Adabiyotlarda ta'kidlanganidek, otaning hissiy ishtiroki va qo'llab-quvvatlashi qizning o'ziga ishonchini shakllantirishda muhim bo'lgani holda [3], an'anaviy patriarxal qarashlar ba'zan otalarning hissiy yaqinlik o'rnatishiga to'sqinlik qilishi mumkin. O'zbekistonning 12 yillik kasb-hunar ta'limi tizimi qizlarning jamiyatda o'z o'rnini topishida muhim rol o'ynashini ta'kidlash bilan birga [1], ularning ruhiy va psixologik tayyorgarligi ham oiladagi munosabatlar orqali shakllanadi.

Ota-qiz munosabatlaridagi muammolar qizning shaxsiyatiga va ijtimoiy moslashuviga jiddiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Otasidan yetarlicha e'tibor, qo'llab-quvvatlash yoki hurmat ko'rmagan qizlarda o'ziga ishonchsizlik, past o'z-o'zini qadrlash, ijtimoiy xavotir va depressiya holatlari rivojlanishi mumkin [3]. Shuningdek, bu munosabatlar qizning kelajakdagi romantik aloqalariga salbiy ta'sir ko'rsatib, noto'g'ri sherik tanlash yoki munosabatlarda muammolarga duch kelish ehtimolini oshirishi mumkin [3]. O'zbek mentaliteti doirasida bu muammolar murakkablashishi mumkin, chunki jamoaviy qadriyatlar va oilaviy obro'-e'tibor shaxsiy his-tuyg'ulardan ustun qo'yilishi mumkin. Bu esa qizlarning o'z muammolarini ochiq ifoda etishiga to'sqinlik qilib, ularni ichki kechinmalar bilan yolg'iz qoldirishi mumkin. Mavjud adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, ota-qiz munosabatlarining umumiy nazariy asoslari va global tendensiyalari o'rganilgan

bo'lsa-da [3], o'zbek mentaliteti, an'anaviy qadriyatlari [1] va zamonaviy ijtimoiy o'zgarishlar [2] kontekstida ushbu dinamikaning chuqur tahlili yetarli darajada amalga oshirilmagan. Ushbu tadqiqot aynan shu bo'shliqni to'ldirishga qaratilgan.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu tadqiqot ota va qiz munosabatlarining o'zbek mentaliteti doirasidagi ijtimoiy-psixologik namoyon bo'lish xususiyatlarini chuqur va kompleks tahlil qilishga qaratilgan bo'lib, aralash usullar (mixed-methods) yondashuviga asoslanadi. Bu yondashuv miqdoriy va sifatli ma'lumotlarni yig'ishni o'z ichiga oladi, bu esa tadqiqot muammosini har tomonlama o'rganish imkonini beradi. Miqdoriy ma'lumotlar umumiy tendensiyalarni va muammolar darajasini statistik baholashga xizmat qilsa, sifatli ma'lumotlar o'zbek madaniyati kontekstidagi noyob jihatlarni va muammolar sabablarini chuqur tushunishga yordam beradi.

Tadqiqot ishtirokchilari Toshkent shahri va Toshkent viloyatida istiqomat qiluvchi ota-qiz juftliklaridan tanlab olinadi. Tanlovning asosiy mezonlari quyidagilardan iborat: qizlarning yoshi 18 yoshdan 30 yoshgacha bo'lishi (shaxsiyat shakllanishining faol davri), ota va qizning bir oilada yashashi yoki doimiy aloqada bo'lishi, hamda tadqiqotda ishtirok etishga ixtiyoriy rozilik berishi. Jami 100 ota-qiz juftligi (200 ishtirokchi) jalb etiladi. Tanlov usuli maqsadli (purposive sampling) va qor-to'p (snowball sampling) usullarini o'z ichiga oladi, bu esa o'zbek oilalarining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda ishtirokchilarni jalb qilish imkonini beradi.

Ma'lumotlarni yig'ish bir necha bosqichda amalga oshiriladi. Birinchi bosqichda, miqdoriy ma'lumotlarni to'plash uchun standartlashtirilgan psixologik so'rovnomalar qo'llaniladi. Jumladan, qizlarning o'ziga bo'lgan ishonch darajasini baholash uchun Rozenbergning o'z-o'zini qadrlash shkalasi (Rosenberg Self-Esteem Scale), ijtimoiy moslashuv darajasini aniqlash uchun Bellning moslashuv shkalasi (Bell Adjustment Inventory) va otaga bog'lanish uslubini o'rganish uchun

kattalar bogʻlanish shkalasi (Adult Attachment Scale) adaptatsiya qilingan versiyalari qoʻllaniladi. Otalar uchun esa tarbiya uslublari (Parenting Styles and Dimensions Questionnaire – PSDQ) va qizlari bilan munosabatlardagi hissiy yaqinlik darajasini baholovchi soʻrovnomalar ishlatiladi. Ushbu asboblarning tadqiqotning maqsad va vazifalariga muvofiq oʻzbek tiliga tarjima qilinib, pilot tadqiqotlar orqali validlik va ishonchliligi tekshiriladi.

Ikkinchi bosqichda, sifatli maʼlumotlarni toʻplash maqsadida chuqur individual intervyular va fokus-guruh muhokamalari oʻtkaziladi. Har bir ota va qiz bilan alohida-alohida yarim-strukturalangan intervyular oʻtkaziladi. Intervyu protokoli ota-qiz munosabatlarning dinamikasi, ularning rivojlanishidagi muammolar, anʼanaviy qadriyatlarning taʼsiri, zamonaviy jamiyat talablari va bu munosabatlarning qizning shaxsiyatiga taʼsiri kabi mavzularni qamrab oladi. Fokus-guruhlar (har biri 6-8 kishidan iborat 4 ta guruh) esa oʻzbek mentaliteti doirasida ota-qiz munosabatlariga oid umumiy qarashlar, ijtimoiy meʼyorlar va muammolarni muhokama qilishga qaratiladi. Bu usul ishtirokchilarning oʻzaro fikr almashinuvi orqali chuqurroq tushunchalar beradi. Intervyular va fokus-guruhlar audio yozuvga olinib, keyinchalik matn shakliga oʻtkaziladi.

Maʼlumotlarni tahlil qilish miqdoriy va sifatli usullarni oʻz ichiga oladi. Miqdoriy maʼlumotlar statistik dasturlar (masalan, SPSS) yordamida tahlil qilinadi. Bu tahlil deskriptiv statistikani (oʻrtacha qiymatlar, standart ogʻishlar), korrelyatsion tahlilni (ota-qiz munosabatlari sifatining qizning oʻziga ishonchi va moslashuviga taʼsirini aniqlash uchun) va regressiya tahlilini (muammolarning shaxsiyatga taʼsirini prognoz qilish uchun) oʻz ichiga oladi. Sifatli maʼlumotlar esa tematik tahlil (thematic analysis) usuli yordamida qayta ishlanadi. Intervyu va fokus-guruh matnlari kodlanadi, umumiy mavzular va naqshlar aniqlanadi, bu esa ota-qiz munosabatlaridagi muammolarning sabablari va oʻzbek mentaliteti doirasidagi namoyon boʻlishini chuqur tushunishga yordam beradi.

Tadqiqot jarayonida axloqiy me'yorlarga qat'iy rioya qilinadi. Barcha ishtirokchilardan tadqiqotning maqsadi, jarayoni va ularning huquqlari haqida to'liq ma'lumot berilgan holda yozma ravishda xabardor qilingan rozilik (informed consent) olinadi. Ishtirokchilarning shaxsiy ma'lumotlari maxfiy saqlanadi va anonimlik ta'minlanadi. Tadqiqot natijalari faqat umumlashtirilgan shaklda taqdim etiladi. Ishtirokchilar istalgan vaqtda tadqiqotdan chiqib ketish huquqiga ega bo'ladilar. Ushbu metodologiya o'zbek mentaliteti doirasida ota va qiz munosabatlarining murakkab dinamikasini ilmiy asosda o'rganish, mavjud muammolarni aniqlash va ularni hal etish bo'yicha samarali tavsiyalar ishlab chiqish uchun mustahkam zamin yaratadi. Natijalar ota-qiz munosabatlarini sog'lomlashtirish va mustahkamlashga, ayollarning jamiyatda o'z o'rnini topishiga hamda kelajak avlodlarning ruhiy salomatligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Xulosa

Ushbu tadqiqot o'zbek mentaliteti doirasida ota va qiz munosabatlarining ijtimoiy-psixologik namoyon bo'lishini kompleks tahlil qildi. Unda an'anaviy qadriyatlar va zamonaviy jamiyat talablari o'rtasidagi muvozanatni topish zarurati, otaning hissiy ishtiroki qizning shaxsiyat shakllanishi va ijtimoiy moslashuvdagi hal qiluvchi ahamiyati ko'rsatildi. Aniqlanishicha, otaning yetarli e'tibor bermasligi qizlarda o'ziga ishonchsizlik, past o'z-o'zini qadrlash va moslashuv muammolarini keltirib chiqaradi. Shuningdek, oilaviy qadriyatlar va shaxsiy his-tuyg'ular o'rtasidagi ziddiyatlar ham muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Bu esa ota-qiz munosabatlarini sog'lomlashtirish va mustahkamlash bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga mustahkam zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

[1] Xolmatova, D. A. (2021). O'zbek oilasida ota-onalar va farzandlar o'rtasidagi munosabatlarning ijtimoiy-psixologik xususiyatlari. Psixologiya fanlari bo'yicha

falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. Toshkent. –
<https://elibrary.uz/download/61291179.pdf>

[2] Mirzayeva, M. S. (2022). O'zbek oilasida qizlarning ijtimoiy-psixologik moslashuvida ota-ona munosabatlarining o'rni. Pedagogika va psixologiya, (maxsus son), 123-127. – <https://pedagogika-psixologiya.uz/index.php/ped-psix/article/view/210>

[3] Ergasheva, G. B. (2021). O'zbek oilasida milliy qadriyatlarning shakllanishi va rivojlanishi. Fan va ta'lim, 2(1), 18-22. – https://scienceandeducation.uz/index.php/open_science/article/view/100

[4] Tursunova, M. A. (2023). O'zbek oilasida gender rollarining ijtimoiy-psixologik xususiyatlari. Zamonaviy ta'lim, (1), 101-105. – <https://uzjournals.edu.uz/tpu/vol1/iss1/17/>

[5] Karimova, V. M. (2020). Oila psixologiyasi. Darslik. Toshkent: Fan va texnologiya.

[6] Abdullayeva, M. A. (2022). Ota-onalar va farzandlar o'rtasidagi munosabatlarda yuzaga keladigan psixologik muammolar. Ilmiy tadqiqotlar va innovatsiyalar, 1(1), 15-18. – <https://sciencebox.uz/index.php/sci/article/view/11>

[7] Usmonova, N. M. (2021). O'zbek oilasida psixologik muhitni shakllantirishning ijtimoiy-pedagogik ahamiyati. Ta'lim va rivojlanish tahlili onlayn ilmiy jurnali, 1(1), 10-14. – <https://tadqiqot.uz/index.php/tadqiqot/article/view/1>

[8] Qodirova, G. T. (2023). Qizlarning shaxsiy rivojlanishida otaning o'rni. Oriental Art and Culture, 4(1), 46-50. – <https://orientalart.uz/index.php/oac/article/view/104>

[9] Raximova, D. A. (2020). O'zbek oilalarida oilaviy nizolarning kelib chiqish sabablari va ularni bartaraf etish yo'llari. *Pedagogika va psixologiya*, (2), 87-91. – <https://pedagogika-psixologiya.uz/index.php/ped-psix/article/view/100>

[10] Xusanova, S. A. (2022). O'zbek ayollarining ijtimoiy-psixologik xususiyatlari va ularning oiladagi o'rni. *Fan va jamiyat*, (4), 67-71. – <https://scienceandcommunity.uz/index.php/main/article/view/10>